

Становлення понять «громадянськість» і «громадянський розвиток» в основних психологічних теоріях

О.М.Лукашевич. Становлення понять «громадянськість» і «громадянський розвиток» в основних психологічних теоріях. У статті проаналізовано основні психологічні підходи до розуміння понять «громадянськість» та «громадянський розвиток». Досліджено, що теоретичною основою у тлумаченні природи громадянськості були погляди представників біогенетичної орієнтації. Зроблено висновок, що суттєвий внесок у розуміння поняття «громадянськість» належав представникам гуманістичного напрямку, які визначили соціально-психологічні характеристики актуалізованої особистості громадянина, в той час як вчення соціогенетичних орієнтацій щодо соціалізації особистості сформували наші уявлення про особливості громадянського розвитку людини.

Ключові слова: громадянський розвиток, громадянськість, особистість, цінності, психологічні концепції: психоаналіз, біхевіоризм, гуманістичні теорії.

О. Н. Лукашевич. Становление понятий «гражданственность» и «гражданское развитие» в основных психологических теориях. В статье проанализированы основные психологические подходы к пониманию понятий «гражданственность» и «гражданское развитие». Исследовано, что теоретической основой в толковании природы гражданственности были взгляды представителей биогенетической ориентации. Сделан вывод, что существенный вклад в понимание категории «гражданственность» принадлежал представителям гуманистического направления, которые определили социально-психологические характеристики актуализированной личности гражданина, в то время как учения социогенетических ориентаций о социализации личности сформировали наши представления об особенностях гражданского развития личности.

Ключевые слова: гражданское развитие, гражданственность, личность, ценности, психологические концепции: психоанализ, бихевиоризм, гуманистические теории.

Постановка проблеми. Вихідним елементом конструкції громадянського суспільства постає особистість. Показником, що відображає готовність суспільства до нового етапу свого розвитку – етапу громадянського, визначено наявність інтегральної якості особистості громадянськості.

Громадянськість – багатоаспектне поняття і розглядалось у міждисциплінарному дискурсі як: моральний імператив демократичних цінностей (філософський аспект), соціальний регулятор стосунків між громадянами, державою і громадянським суспільством (культурологічний аспект), здатність і готовність активно діяти на благо суспільства і держави (політологічний аспект), інтегральна соціально-психологічна якість (соціально-психологічний аспект) тощо.

Проблема дослідження громадянськості завжди супроводжувалась певними труднощами. По-перше, кожний соціально-історичний етап суспільного розвитку формулював своє розуміння терміна «громадянськість». По-друге, у тлумаченні цього поняття виникали певні труднощі, обумовлені винятковою складністю явища і невизначеністю цієї категорії. Головною проблемою було і залишається відсутність узгодженого наукового обґрунтування терміна «громадянськість» з психологічної точки зору. По-третє, громадянськість, як психологічне особистісне утворення, звичайно, має певну історію розвитку і супроводжується психологічними, соціальними та віковими змінами. Але досліджень, які б вивчали цей процес, що визначається нами як громадянський розвиток особистості, також немає. Тож виникає потреба у дослідженні витоків виникнення понять «громадянськість», «громадянський розвиток» у провідних психологічних конструктах.

Останні дослідження і публікації. Теоретичною основою у тлумаченні природи громадянськості були погляди представників біогенетичної орієнтації. Введені поняття «архетипи» К. Г. Юнга, «соціальний інтерес» А.Адлера, «соціальний характер» Е. Фромма, слугували тлом подальших досліджень у цьому напрямі. Формування особистості, як постійний пошук балансу між соціалізацією та індивідуалізацією особистості, розглядалося в роботах Г. Тарда, Т. Парсонса, Д. Істона, Г. Хаймана (загальна методологія питання). Поширення за кордоном отримали біхевіористські трактування в радикальному (Б.Скіннер), конвенціональному (Р. Сірс, Р.Лейн, Т. Герр) і соціальному (А.Бандура, Ф.Конверс) аспектах, з глибоким аналізом поведінки, у тому числі – революційних виступів, електоральної поведінки, екстремізму.

Концепції К. Роджерса, А. Маслоу, К. Гольдшейна (гуманістичний підхід) отримали своє продовження у сучасних дослідженнях. Розгляд психологічних аспектів громадянського змісту «Я концепції» можна знайти в роботах К. Абульханової,

Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Деркача, О. Князева, І. Кона, Б. Ломова, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе, В. Шепеля та ін.

Основу вітчизняних психологічних досліджень зазначеної проблематики складала: спадщина філософів і мислителів Г. Ващенко, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, В. Сухомлинського, праці психологів Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, сучасних українських науковців М. Боришевського, О. Киричука, С. Максименка, М. Пірен, О. Саннікової, О. Сухомлинської, В. Семиченко, В. Татенка, Т. Титаренко, О. Чебикіна, Н. Хазратової, Т. Яценко. Ключовим методологічним підходом у визначенні громадянськості, на думку вчених, повинен стати психологічний підхід.

Тож **метою** нашої статті є дослідження витоків формування понять «громадянськість» та «громадянський розвиток» в основних психологічних теоріях.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психологічних напрямів і шкіл, в яких започатковано дослідження проблематики громадянськості особистості, вважаємо за необхідне розпочати з розгляду психологічних знань, що представляють традиційний, класичний варіант.

Першим поштовхом у тлумаченні природи громадянськості були погляди представників біогенетичної орієнтації (психоаналітичні теорії), які особливу увагу приділяли сфері несвідомого, тобто підсвідомим процесам та інстинктам (З. Фрейд, А. Адлер, К. г. Юнг, частково Е. Фромм). Так, З. Фрейд, приписуючи несвідомому асоціальну роль, вважав, що саме існування суспільства є утиском природних інстинктів. Інстинктивні імпульси людини приходять в конфлікт з інтересами суспільства, результатом чого являються фрустрації. На думку вченого, в основі емоційних зв'язків суспільства лежать ідентифікація і десексуалізація «лібідо» (сублімація). Держава, здійснюючи заборони та обмеження, може стати ворожою особистості і приглушити розвиток її громадянськості. І тільки за умови, коли між індивідом і державою буде знайдено компроміс стосовно сублімації енергії інстинктів у суспільно-громадську діяльність, громадянськість стане виразною та конструктивною [9].

На противагу йому, К. Юнг вважав, що, крім індивідуального несвідомого, існує колективне підсвідоме, що акумулює досвід попередніх поколінь, зафіксований в архетипах (певних образах, символах). За Юнгом, колективне несвідоме – наче повітря, яким дихають усі, але яке нікому не належить. Його зміст (який Юнг назвав архетипами) – це надособистісний патерн (тоб-

то комплекс, певна констеляція психічних елементів) формування різноманітних способів матеріальної і духовної діяльності в даному соціумі[5]. Теорія Юнга започаткувала низку сучасних досліджень архетипів політичного несвідомого, впливу архетипів щодо формування ментальності народів. Так О. Донченко, Ю. Романенко на прикладі українського менталітету продемонстрували вплив архетипів (візантинізму) на його формування, що у деякій мірі пояснює проблеми громадянського розвитку українців: архетип домінування минулого над майбутнім, що виявляє себе в некритичному традиціоналізмі, консерватизмі вчинків, інтелектуальній ригідності, пасивності, квазітолерантності; архетип монарності буття – психокультурний егоцентризм, інфантилізм; архетип долі – аполітичність; архетип тотожності істини і влади тощо [3, с. 263 264].

В концепції А.Адлера стверджувалось, що громадянськість досягається завдяки природженій здатності, соціальному почуттю або соціальному інтересу, яка розкривається протягом життя людини [2, с. 245 249.]. Е. Фромм зауважував, що Адлер був чи не першим психоаналітиком, який визначив фундаментальну соціальну суть людини. Вчений прийняв припущення, що людська мотивація, в основному, представлена соціальними спонуканнями. Вони співвідносять себе з іншими людьми, беруть участь в спільній соціальній діяльності, ставлять загальне благо вище за егоїстичні інтереси, і стиль їх життя, переважно, соціальний за своєю орієнтацією. Адлер не вважав, що люди соціалізуються лише тому, що залучаються до соціальних процесів; соціальний інтерес природжений, хоча специфічні стосунки, що розвиваються, з людьми і соціальними інститутами визначаються характером суспільства, в якому народжена людина. З першого дня життя людина вкорінена в суспільстві. Кооперація проявляється у взаємовідносинах немовляти з матір'ю, і з того часу людина безперервно включена в систему міжособистісних стосунків, які формують особу і дають конкретні шляхи пошуку першості. Прагнення до першості стає соціалізованим; на місце суто особистих амбіцій і егоїстичних досягнень приходить ідеал досконалого суспільства. «Соціальний інтерес – істинна і немінуча компенсація усіх природних слабкостей людських індивідів» (1929b, с. 31). За Адлером, соціальний інтерес включає такі явища, як кооперація, міжособистісні і соціальні стосунки, отожднення з групою, емпатію тощо, але найголовніша його мета полягає в допомозі у побудові досконалого суспільства. Тож внесок вченого у дослідження громадянського розвитку особистос-

ті очевидний, він чи не вперше ввів синонім поняття громадянськості, визначивши його соціально – психологічні ознаки [6].

Е. Фромм, досліджуючи природу суспільства і людини, дійшов висновку, що особистість у процесі історичного розвитку втратила той споконвічний зв'язок із навколишнім світом, який тривав протягом віків, перетворившись на дрібну частину державної машини, створеної її ж руками. Невпевненість і безпорадність, які з'являються при цьому в особистості, стали причиною того, що вона втратила свою сутність, відмовилася від свого «Я» і «втекла під захист держави, пристосувавшись до даного середовища» [10]. Вчений прагнув з'ясувати, яку роль відіграють психологічні фактори в соціальному, намагався розкрити психологічний механізм суспільного розвитку, тому в центр своєї теорії поставив психологічну модель людини, аналіз розгортання потенціальних людських якостей у процесі пристосування людини до конкретної соціально-економічної дійсності. На нашу думку, хоча науковцем і не використовувався термін «громадянський розвиток», змістовно його концепція розкриває сутність цього поняття.

Крім того, Е.Фромм вводить поняття «соціальний характер» як взаємозв'язок індивідуальної психічної сфери і соціо економічної структури. Соціальний характер, на думку автора, є результатом динамічної адаптації людської природи до структури суспільства. Він вважав, що соціальну перспективу (побудову громадянського суспільства) відкривають люди з продуктивним характером, життєвими принципами яких є гуманістичні норми, орієнтація на буття. Їхня історична роль зводиться до завдань моральної просвіти людей, що є головною умовою істинної революції, яка приведе людину до утвердження справжнього буття. Тут ми вже можемо говорити про виокремлення вченим соціально-психологічних характеристик особистості, які у подальших дослідженнях сформувався у поняття «громадянськість».

Як бачимо, психоаналітичні теорії мали певний внесок у розвиток психологічних уявлень щодо феномена громадянськості. І якщо у радянські часи нехтувалось біологічними витоками особистості у поясненні соціальних процесів, то сучасні вчені, сприймаючи людину як біопсихосоціальну систему (І. Хоміч), ураховують наукові здобутки фундаторів біогенетичного напрямку. Крім того, в цих теоріях започатковано аналіз процесу соціально-психологічного розвитку особистості під впливом соціуму, що розуміється нами як громадянський розвиток, розпочато формування уявлень щодо психологічних особливостей особистості громадянина.

Соціогенетична орієнтація (Дж. Уотсон і Б. Скіннер, А. Бандура і Дж. Роттер) ще більше наблизилася до розуміння процесів громадянського розвитку особистості. Визначаючи основною задачею розвитку особистості процеси соціалізації та навчання, в широкому значенні слова, науковці стверджували, що психологічні зміни залежать передусім від зрушень в громадському положенні, системи соціальних ролей, прав і обов'язків, зокрема від структури соціальної діяльності індивіда. На думку теоретиків-біхевіористів, соціальні ролі людей і більшість форм соціальної поведінки особи формуються в результаті спостережень за такими соціальними моделями, які задають батьки, учителі, товариші та інші члени соціуму. Індивідуальні відмінності в поведінці людей є, згідно теорії соціального научіння, результатом взаємодії і взаємовідносин з різними людьми. Особистість при такому підході – це результат взаємодії між індивідом з його здібностями, минулим досвідом, очікуваннями і середовищем, що оточує його [4].

Два напрями в поведінковій теорії особистості – рефлекторний (Дж. Уотсон і Б. Скіннер) і соціальний (А. Бандура і Дж. Роттер). Вчені трактували соціальну поведінку людини по-різному. Біхевіористи рефлекторного напрямку вважали, що можна на замовлення сформуванню будь який тип особистості. В результаті певної системи підкріплень і покарань людина набуває нові соціальні навички і, відповідно, нові властивості особистості – доброту або чесність, агресивність або альтруїзм (Годфруа Ж., 1992; Скіннер Б., 1978). За подібним сценарієм радянські ідеологи намагалися створити образ «людини – гвинтика системи». Як бачимо, в реальному житті такі проекти втілити не вдалося.

На думку представників другого напрямку, важливу роль у розвитку особистості відіграють не стільки зовнішні, скільки внутрішні чинники, наприклад, очікування, мета, значущість та ін. Бандура назвав поведінку людини, детерміновану внутрішніми чинниками, саморегуляцією, основне завдання якої – забезпечувати самоефективність, тобто здійснювати тільки ті форми поведінки, які особистість може реалізувати, спираючись на внутрішні чинники в кожен з визначених моментів. Внутрішні чинники діють за своїми внутрішніми законами, хоча і виникли з минулого досвіду в результаті научіння через наслідування (А.Х'єлл, Д.Зіглер, 1997).

Особливий інтерес в межах біхевіористської концепції становлять погляди Дж. Роттера, який був ще більшим когнітивістом, ніж Бандура. Для пояснення поведінки людини він увів

спеціальне поняття «поведінковий потенціал», яке означає міру вірогідності того, як поводитиметься людина в цій ситуації.

На нашу думку, якщо поняття «саморегуляція» і «поведінковий потенціал» можна вважати конструктивними внесками у дослідження громадянського розвитку особистості, то позиція відносно свободи ухвалення рішень звужує можливості використання цієї теорії в нашому дослідженні. На думку біхевіористів, людина практично повністю позбавлена свободи волі, а поведінка детермінована зовнішніми обставинами. В якості елементів особистості у біхевіористській теорії виступають рефлексії або соціальні навички. Постулюється, що список соціальних навичок (властивостей, характеристик, рис особи), властивих конкретній людині, визначається її соціальним досвідом (научінням). Крім того, біхевіоризм фактично виключав внутрішні переживання людини зі сфери дослідження, пріоритет віддавався аналізу об'єктивних фактів поведінки. Ми приєднуємося до критики такої позиції, що була висловлена засновником когнітивного напрямку Ж. Піаже, який стверджував, що, окрім зовнішньої дії, потрібна наявність внутрішньої готовності особистості.

Рольова теорія Я. Морено поглибила тему співвідношення біологічного й соціального начал у людині. Формування особистості розглядалося як постійний пошук балансу між соціалізацією та індивідуалізацією особистості. В основі цієї теорії лежить положення про те, що розвиток людини залежить від двох груп чинників: інтернальні чинники, пов'язані із задоволенням інстинктів, реалізацією базових потреб тощо; екстернальні чинники, що визначають вплив на розвиток особистості з боку культури, соціальних очікувань. Ці чинники спонукають до інтеріоризації соціального досвіду, громадянських зразків поведінки, що особливо важливо в межах нашого дослідження.

Проблематика громадянського розвитку найтісніше пов'язана та багато у чому подібна процесу політичної соціалізації, тому в окрему групу нами віднесено соціально-психологічні концепції, що досліджували її різноманітні аспекти. Поняття соціалізації дуже активно розроблялося з кінця 30-х рр., хоча сам термін «отримав прописку» в науковій літературі ще в середині XIX століття. До родоначальників розробки цієї проблеми відносяться Г. Тард, Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Хайман (загальна методологія питання).

Дослідження у даній галузі були продовжені у межах когнітивної школи у психології (Ж. Піаже, Л. Кольберг, А. Болдуїн

та ін.). Тут була вироблена модель соціалізації, за якою по мірі дозрівання пізнавального апарату особистості відбувається «наповнення свідомості» соціальним змістом. Об'єктом їх досліджень був процес мислення. Ідея зв'язку вікових можливостей особистості і сприйняття нею політичних смислів є плідною в контексті нашого дослідження громадянського розвитку дорослої особистості, адже дозволяє прослідкувати процес політичної соціалізації з позиції розвитку самої особистості, внутрішніх закономірностей становлення її мислення, відстежити вікову динаміку цих процесів.

У межах когнітивної моделі політичної соціалізації склалися трактування активної особистості, яка володіє своєрідним політичним мисленням, що виступає базою для вибору певної політичної поведінки. Індивід у процесі політичної соціалізації виробляє свій тип політичного мислення, картину політичної реальності, крізь яку сприймає політику, приймає рішення та діє. Це слугувало науковим підґрунтям щодо сучасних вітчизняних досліджень проблематики громадянської соціалізації особистості (Н. Самохіна, Г. Федоніна), яка розумілась науковцями як «складний багатогранний процес включення індивіда в громадянську практику, під час якого відбувається засвоєння та привласнення ним громадянських норм і цінностей, притаманних даному суспільству, та здійснюється усвідомлене набуття індивідом такої інтегрованої якості особистості й базової цінності демократичного суспільства, як громадянськість» [7, с. 26].

На нашу думку, розв'язання складних питань громадянського розвитку особистості неможливе без звернення до гуманістичних ідей вчених психологів. Персонологічні (екзистенціально-гуманістичні) теорії (А. Маслоу, Ж. П. Сартр, К. Роджерс) на відміну від психоаналізу та біхевіоризму, розглядали людину як творчу особистість, метою і призначенням якої є самореалізація. Гуманістичний підхід сприяв дослідженню розкриття можливостей особистості шляхом актуалізації і самоактуалізації (А. Маслоу), які слугували основою у подальших наукових пошуках щодо вивчення громадянськості особистості.

На думку І. Булах, істинна цінність гуманістичних ідей Маслоу полягає в тому, що він прагнув довести здатність людини самостійно формувати своє життя. Значущим в його роботах були положення щодо морального, духовного розвитку людини, тож пізнанню етичних, моральних і добродійних людей необхідно віддавати перевагу [1, с. 38]. Сучасна українська вчена Л. Снігур, спираючись на ці ідеї, у своїх дослідженнях зазначала, що до-

мінування орієнтації особистості на духовно-моральні цінності буття характеризує високий ступінь реалізації сутнісного потенціалу особистості як громадянина, постає результатом її самовдосконалення. Громадянськість конкретизується у гуманістичній зверненості на інших громадян країни, а не лише на інтереси країни як цілого [8].

Згідно з теоретичною позицією К. Роджера лише сама людина відповідальна за свою долю і за те, як вона себе в ній уявляє. Людина вільна в рішеннях відносно того, яким повинно бути її життя у контексті природжених потенціалів і обмежень. Люди в своїй основі добрі та володіють прагненням до самовдосконалення. В його теорії фундаментальне значення в контексті нашого дослідження мають такі психологічні феномени, як «досвід», «Я концепція» або самість, конгруентність і неконгруентність, тенденція до самоактуалізації. Поле досвіду, за автором, – це унікальна індивідуальна система орієнтацій, частина якого поступово диференціюється і виникає «Я концепція» або самість. У процесі спонтанних реакцій організму на безпосередні переживання людини «Я» все більше диференціюється і ускладнюється, стає соціально сприйнятливим, тож зміст «Я концепції» стає продуктом соціалізації. Взаємозалежність понять «досвід» і «Я – концепція» виявляється у відношеннях конгруентності. Конгруентність визначається як сутнісна «відповідність між досвідом і його усвідомленням», неконгруентність свідчить про порушення балансу досвіду – усвідомлення. У дослідженні громадянського розвитку особистості важливими є два зрізи конгруентності, визначені Роджерсом. Один з них – між суб'єктивною реальністю (досвідом) і зовнішньою реальністю (світом як таким). Другий – ступінь відповідності – невідповідності між реальним та ідеальним «Я». Якщо розходження між реальним «Я» та ідеальним «Я» значні, то для особистості «закритий» основний мотив розвитку – тенденція до актуалізації, найважливішим аспектом якої є прагнення до самоактуалізації. Це поняття розуміється вченим як процес реалізації людиною протягом життя свого потенціалу з метою стати повноцінно функціонуючою особистістю [1, с.39– 42]. Концепції К. Роджера отримали своє продовження у сучасних дослідженнях. Розгляд психологічних аспектів громадянського змісту «Я концепції» можна знайти в роботах К. Абульханової, Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Деркача, О. Князева, І. Кона, Б. Ломова, С. Рубінштейна та ін. Виникає поняття громадянської зрілості як умови досягнення громадянськості (Б. Додонов, В. М'ясищев, В. Сталін), громадянської спрямова-

ності, громадянських якостей (О. Киричук, М. Боришевський, В. Роменець, В. Татенко, Т. Титаренко, Л. Снігур) тощо.

На нашу думку, неоціненний внесок гуманістичних теорій у розробку досліджуваних категорій полягав у виокремленні певних соціально-психологічних якостей і характеристик особистості, які у подальших дослідженнях сформувались в ознаки громадянськості. Водночас соціогенетичні концепції у поясненні процесів соціалізації слугували для нас орієнтиром щодо розуміння феномена громадянського розвитку особистості.

Висновки. Наукові теорії минулого започаткували дослідження і формування понять «громадянський розвиток» і «громадянськість» особистості. І хоча їм не належить авторство у розбудові цих термінів, більшість психологічних концепцій розкривали сутнісні характеристики та ознаки досліджуваних феноменів. Зауважимо, що сьогодні ще не склалося однозначного уявлення щодо психологічної сутності поняття «громадянськість», а термін «громадянський розвиток» поки що взагалі не визначений.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо саме у вивченні цих категорій, визначенні їх психологічної сутності та взаємозв'язків. Ми припускаємо, що громадянськість як інтегральна психологічна якість особистості є результатом громадянського розвитку особистості впродовж життя. Тож метою нашого подальшого дослідження буде наукове обґрунтування висунутої тези.

Список використаних джерел

1. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія / І.С. Булах. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
2. Виховання громадянина: психолого педагогічний і народознавчий аспект/ Р.П. Ігнатенко, Л.В. Поплужний, І.Н. Косарева, В. Л. Крицька; МО України; Ін-т змісту і методів навчання. – К.: [Ін-т змісту і методів навчання], 1997. – 246 с.
3. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
4. Духовное развитие личности как фактор формирования национальной и гражданской идентичности : автореф. дис. ... канд. философ.наук : 09.00.11 / Владимир Владимирович Чуринов; Моск. гор. пед. ун-т. – М., 2011. – 22 с.

5. Ігнатовська Р.В. Громадянськість як ціннісна якість особистості / Р.В. Ігнатовська // Збірник наукових праць. ... 2 ге, доповн. і переробл. К.: Генеза, 2004. – 736 с.
6. Келвин С. Холл. Теорії личности / С. Холл Келвин, Ліндсей Гарднер; Перевод І.Б. Гріншпун. – М.: «КСП+», 1997 Терминологическая правка В.Данченко К.: PSYLIB, 2005
7. Самохіна Н.М. Громадянська соціалізація майбутніх учителів засобами мистецтвознавчого краєзнавства : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Самохіна Наталія Миколаївна. – Луганськ, 2005. – 264 с.
8. Снігур Л.А. Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Людмила Анатоліївна Снігур; Ін т психології ім. Г.С.Костюка АПН України.–К., 2005.–32 с.
9. Фрейд З. Психологія бессознательного / З. Фрейд. – М.: Просвещение, 1989. – 448 с.
10. Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя / Э. Фромм. – Минск: Попурри, 2000. – 672 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bulah I.S. Psychologija osobystisnogo zrostannja pidlitka : monografija / I.S. Bulah. – К.: NPU imeni M.P. Dragomanova, 2003. – 340 s.
2. Vyhovannja gromadjanyna: psihologo pedagogichnyj i narodoznavchyj aspekt / R.P. Ignatenko, L.V. Popluzhnyj, I.N. Kosarjeva, V. L. Kryc'ka; MO Ukrai'ny; In t zmistu i metodiv navchannja. – К.: [In-t zmistu i metodiv navchannja], 1997.– 246 s.
3. Donchenko O. Arhetypy social'nogo zhyttja i polityka (Glybynni reguljatyvy psyhopolitychnogo povsjakdennja) : monografija / O. Donchenko, Ju. Romanenko. – К.: Lybid', 2001. – 334 s.
4. Duhovnoe razvitie lichnosti kak faktor formirovanija nacional'noj i grazhdanskoj identichnosti : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk : 09.00.11 / Vladimir Vladimirovich Churin; Mosk. gor. ped. un t. – М., 2011. – 22 s.
5. Ignatovs'ka R.V. Gromadjans'kist' jak cinnisna jakist' osobystosti / R.V. Ignatovs'ka // Zbirnyk naukovykh prac'. ... 2 ge, dopovn. i pererobl. К.: Geneza, 2004. – 736 s.
6. Kelvin S. Holl. Teorii lichnosti / S. Holl Kelvin, Lindsey Gardner; Perevod I.B. Grinshpun C.S.Hall, G.Lindsey. – М.: «KSP+», 1997 Terminologicheskaja pravka V.Danchenko К.: PSYLIB, 2005.

7. Samohina N.M. Gromadjans'ka socializacija majbutnih uchyteliv zasobamy mystectvoznavchogo krajeznavstva : dys... kand. ped. nauk: 13.00.05 / Samohina Natalija Mykolai'vna. – Lugans'k, 2005. – 264 s.
8. Snigur L. A. Avtoref. dys... d-ra psychol. nauk: 19.00.07 / Ljudmyla Anatolii'vna Snigur; In t psihologii'im. G.S.Kostjuka APN Ukrai'ny. – K., 2005. – 32 s.
9. Frejd Z. Psihologija besoznatel'nogo / Z. Frejd. – M.: Prosveshhenie, 1989. – 448 s.
10. Fromm Je. Begstvo ot svobody; Chelovek dlja sebja / Je. Fromm. – Minsk: Popurri, 2000. – 672 s.

O.M. Lukashevych. Becoming of concepts «civism» and «civil development» in basic psychological theories. Civism of personality is an index that represents readiness of society to the new stage of the development – civil.

Theoretical basis in understanding of the nature of civism is considered to be views of representatives of biogenetic orientation. The concepts «archetype» of C.G. Jung, «social interest» of A. Adler, «social character» of E. Fromm served as the background for further researches in this direction.

The contribution of humanistic theories (C. Rogers, A. Maslow, K. Goldstein) in the development of investigated categories consisted in the selection of certain social psychological internals and descriptions of personality, that in further researches was formed in the signs of civism.

Conceptions of socialization (J. Moreno, G. Tard, T. Parsons) served as a reference point in relation to understanding of the phenomena of personality's civil development.

Therefore, the psychological theories of the past put beginning to the research of concepts «civil development» and «civism» of personality and although their authorship does not belong to the development of these terms, most psychological conceptions exposed essential descriptions of the investigated phenomena. It was noted that in present time there was not folded synonymous presentation in relation to psychological essence of concept «civism», and a term «civil development» in general is not certain. The prospects of further research in this direction are exactly in the study of these categories, determination of their psychological essence and intercommunications.

Key words: civil development, civism, personality, values, psychological conceptions: psychoanalysis, behaviourism, conceptions of socialization, humanistic theories.

Отримано: 12.12.2013 р.